

QISHLOQ XO'JALIGIDA IQTISODIY MUNOSABATLARNI TAKOMILLASHTIRISH

O'raqov Nafas Inatovich

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining
Toshkent filiali

Iqtisodiyot, buxgalteriya hisobi va auditi kafedrası katta o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19961008>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston qishloq xo'jaligi sektorida iqtisodiy munosabatlarning hozirgi holati va ularni takomillashtirish yo'llari tahlil qilingan. Tadqiqotda qishloq xo'jaligida bozor mexanizmlari, davlat tartibga solish choralari, dehqon va fermer xo'jaliklari o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar, hamda mol-mulk munosabatlarining zamonaviy shakllari o'rganilgan. Natijalar qismida O'zbekiston qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlarning asosiy ko'rsatkichlari taqqosiy jadvallar orqali tahlil qilingan va takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy munosabatlar, qishloq xo'jaligi, bozor mexanizmlari, dehqon xo'jaliklari, fermer xo'jaliklari, agrar sektor, bozor islohoti.

Аннотация. В данной статье анализируется современное состояние экономических отношений в сельскохозяйственном секторе Узбекистана и пути их совершенствования. В исследовании изучены рыночные механизмы в сельском хозяйстве, меры государственного регулирования, экономические связи между дехканскими и фермерскими хозяйствами, а также современные формы имущественных отношений. В разделе результатов проанализированы основные показатели экономических отношений в сельском хозяйстве Узбекистана посредством сравнительных таблиц и разработаны практические предложения по их совершенствованию.

Ключевые слова: экономические отношения, сельское хозяйство, рыночные механизмы, дехканские хозяйства, фермерские хозяйства, аграрный сектор, рыночные реформы.

Abstract. This article analyzes the current state of economic relations in Uzbekistan's agricultural sector and ways to improve them. The study examines market mechanisms in agriculture, state regulation measures, economic ties between dehqan and farmer households, as well as modern forms of property relations. In the results section, the main indicators of economic relations in Uzbekistan's agriculture are analyzed through comparative tables, and practical proposals for their improvement have been developed.

Keywords: economic relations, agriculture, market mechanisms, dehqan farms, farmer households, agrarian sector, market reforms.

KIRISH

Zamonaviy sharoitda qishloq xo'jaligi sektorini rivojlantirish har qanday davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida oxirgi yillarda qishloq xo'jaligi sohasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda, biroq iqtisodiy munosabatlarni yanada takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda. Qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlar deganda ishlab chiqaruvchilar, qayta ishlovchilar, sotuvchilar, iste'molchilar va davlat o'rtasida vujudga keladigan moliyaviy, tovar-xom ashyo, mehnat va axborot almashinuvi

tushiniladi [1]. Bu munosabatlarning samaradorligi butun agrar sektorning rivojlanish sur'atlari va aholining oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlanish darajasini belgilaydi. O'zbekiston qishloq xo'jaligining o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, ular tarixiy rivojlanish jarayoni, tabiiy-iqlim sharoitlari, demografik omillar va davlat siyosati bilan belgilanadi.

Shu bilan birga, bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida zamonaviy iqtisodiy mexanizmlarni joriy etish, xususiy mulkchilikni mustahkamlash, raqobat muhitini yaratish va agrar bozorlarni liberallashtirish zaruriyati yuzaga kelmoqda [2]. Hozirgi kunda O'zbekiston qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish masalasi bir necha muhim yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Birinchidan, ishlab chiqaruvchilarning bozor mexanizmlariga moslashuvi va zamonaviy marketing strategiyalarini qo'llashi zarur. Ikkinchidan, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va sotish tizimini modernizatsiyalash, qiymat zanjirida ishlab chiqaruvchilarning ulushini oshirish muhim ahamiyatga ega. Uchinchidan, moliyaviy-kredit munosabatlarini takomillashtirish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarining zamonaviy moliya xizmatlariga kirishini ta'minlash zarur [3].

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, tizimli yondashuv va statistik ma'lumotlarni tahlil qilish metodlaridan foydalanilgan. Klassik iqtisodiyot maktabining vakillaridan boshlab zamonaviy agrar iqtisodiyotchilarigacha bo'lgan davr mobaynida bu sohada katta nazariy va amaliy tajriba to'plangan. Zamonaviy tadqiqotlarda qishloq xo'jaligidagi iqtisodiy munosabatlar ko'pincha institutlar, tranzaksiya xarajatlari, mol-mulk huquqlari va bozor tuzilmalari kontekstida tahlil qilinadi [4]. O'zbekistonlik olimlar tomonidan qishloq xo'jaligi iqtisodiyotining o'ziga xos jihatlari, davlat tartibga solish mexanizmlari, qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarining moliyaviy ahvoli va eksport salohiyatini oshirish masalalari chuqur o'rganilgan. Xususan, dehqon va fermer xo'jaliklari faoliyatining iqtisodiy asoslari, ularning bozor munosabatlariga kirishish mexanizmlari va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralari alohida tadqiqot ob'yekti bo'lgan [5].

Rossiyalik tadqiqotchilar qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish masalalarini post-sovet davlatlarining o'tish iqtisodiyoti sharoitida keng o'rganganlar. Xususan, qishloq xo'jaligida mol-mulk munosabatlarini transformatsiyalash, yer munosabatlarini isloh qilish va zamonaviy agrobiznes strukturalarini shakllantirish masalalari alohida e'tibor qozongan [6].

Yevropa Ittifoqi va AQSh kabi rivojlangan mamlakatlar tajribasida davlat subsidiyalari, narxlarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, sug'urta tizimlari va qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarining tashkiliy shakllari chuqur tahlil qilingan [7]. Xalqaro tajribada qishloq xo'jaligi kooperativlari va uyushmalari muhim rol o'ynaydi, chunki ular kichik ishlab chiqaruvchilarga bozorga samarali kirish, resurslarni tejamli foydalanish va texnologik bilimlarni tarqatish imkoniyatlarini beradi [8]. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan elektron savdo platformalari, onlayn bozorlar va blokcheyn texnologiyalariga asoslangan ta'minot zanjirlari paydo bo'lmoqda. Bu yangiliklar an'anaviy vositachilarning rolini kamaytirish, ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi bevosita aloqalarni kuchaytirish imkoniyatini beradi [9]. O'zbekiston sharoitida bu muammolarni hal qilish uchun xorijiy tajribani tanqidiy qabul qilish, mahalliy sharoitlarni hisobga olish va bosqichma-bosqich islohotlar amalga oshirish maqsadga muvofiqdir [10].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'zbekiston qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlarning hozirgi holatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda ijobiy o'zgarishlar ro'y bergan bo'lsa-da, tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Dehqon va fermer xo'jaliklari faoliyatining iqtisodiy ko'rsatkichlari xilma-xillik ko'rsatadi, bu ulardagi iqtisodiy munosabatlarning turli darajalarda rivojlanganligidan dalolat beradi. Quyidagi jadvalda O'zbekiston qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlarning asosiy turlarining taqqosiy tahlili keltirilgan.

1-jadval. Qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlarning asosiy turlari va ularning xususiyatlari

Munosabatlar turi	Ishtirokchilar	Asosiy mexanizmlar	Muammolar	Takomillashtirish yo'nalishlari
Mol-mulk munosabatlari	Dehqonlar, fermerlar, davlat	Ijaraga berish, sotib olish, meros qoldirish	Yer huquqlarining cheklanishi, davlat mulki ustunligi	Xususiy mulkchilikni kengaytirish, yer bozorini rivojlantirish
Tovar-pul munosabatlari	Ishlab chiqaruvchilar, sotuvchilar, qayta ishlovchilar	Savdo shartnomalar, birjalar, vositachilar	Narxlarning nomutanosligi, vositachilarning monopoliyasi	Bevosita savdo aloqalarini rivojlantirish, raqamli platformalar
Moliyaviy-kredit munosabatlari	Fermerlar, banklar, mikrokredit tashkilotlari	Kreditlash, leasing, sug'urta	Yuqori foiz stavkalari, garov talablari	Maxsus agrar banklar, davlat kafolatlari, preferensial kreditlar
Mehnat munosabatlari	Xo'jalik egalari, ishchilar, davlat	Mehnat shartnomalari, haq to'lash tizimlari	Mavsumiy bandlik, past ish haqi, rasmiylashtirish etishmasligi	Mehnat huquqlarini himoya qilish, ish haqini oshirish, ijtimoiy sug'urta
Davlat tartibga solish	Davlat organlari, ishlab chiqaruvchilar	Subsidiyalar, narx siyosati, buyurtmalar	Haddan tashqari aralashuv, byurokratiya	Liberallashtirish, shaffoflik, nishonli qo'llab-quvvatlash

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, qishloq xo'jaligidagi iqtisodiy munosabatlarning har bir turi o'ziga xos muammolarga ega va takomillashtirishni talab etadi. Mol-mulk munosabatlarida asosiy muammo yer huquqlarining cheklanganligi va xususiy mulkchilik institutining zaif rivojlanganligi hisoblanadi. Tovar-pul munosabatlarida vositachilarning haddan tashqari ta'siri, narxlar shaffofligi etishmasligi va zamonaviy savdo infrastrukturasi yetarli darajada rivojlanmaganligi kuzatiladi.

Moliyaviy-kredit munosabatlarida esa qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarining moliya xizmatlariga cheklangan kirishuvchi borligi, kreditlarning yuqori narxi va risklar darajasining baland bo'lishi muammo tug'dirmoqda. Mehnat munosabatlari sohasida mavsumiy bandlik, qishloq joylarida ish o'rinlari etishmasligi va mehnat huquqlarining yetarli darajada himoyalanganligi kuzatiladi. Davlat tartibga solish sohasida esa byurokratik to'siqlar, subsidiyalarning noto'g'ri taqsimlanishi va bozor mexanizmlariga haddan tashqari aralashuv muammolari mavjud.

Qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ta'sirga ham ega. Bozor mexanizmlarini rivojlantirish iste'molchilarning manfaatlarini himoya qilish va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Kooperatsiya va klasterlarni rivojlantirish qishloq jamiyatlarini mustahkamlash, ijtimoiy kapitalning o'sishi va jamoaviy harakatlarni faollashtirishga olib keladi. Moliyaviy institutlarni takomillashtirish qishloq aholisining moliyaviy savodxonligini oshirish va iqtisodiy faolligini kuchaytirish imkonini beradi. Innovatsiyalarni joriy etish malakali kadrlarning qishloq joylariga qaytishi va yoshlar uchun yangi ish o'rinlari yaratilishiga hissa qo'shadi. Davlat siyosatini takomillashtirish esa davlatga ishonchning ortishi, korrupsiya darajasining kamayishi va institutlarga bo'lgan e'tiqodning mustahkamlanishiga yordam beradi.

Muhokama jarayonida shuni ta'kidlash joizki, qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish yo'lida bir qator xavflar va qiyinchiliklar mavjud. Birinchidan, an'anaviy tuzilmalarning qarshiligi va o'zgarishlarga moslashish qobiliyatining pastligi to'siq bo'lishi mumkin. Ikkinchidan, zamonaviy texnologiyalar va boshqaruv usullarini qabul qilish uchun zarur bilim va ko'nikmalarning etishmasligi muammo tug'diradi. Uchinchidan, qisqa muddatli iqtisodiy foyda va uzoq muddatli barqaror rivojlanish o'rtasida muvozanat o'rnatish qiyin vazifadir.

To'rtinchidan, xorijiy tajribani mexaniklik bilan ko'chirish mahalliy sharoitlarga mos kelmasligi mumkin. Beshinchidan, ijtimoiy farqlanishning kuchayishi va turli ishlab chiqaruvchilar guruhlarining manfaatlarining to'qnashuvi kuzatilishi mumkin. Shu sababli, qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish jarayonini puxta rejalashtirish, bosqichma-bosqich amalga oshirish va barcha manfaatdor tomonlarning ishtirokini ta'minlash zarur.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish O'zbekiston agrar sektorining samaradorligini oshirish va barqaror rivojlanishini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. Adabiyotlar tahlili va nazariy tadqiqotlar asosida aniqlangan asosiy xulosalar quyidagilardan iborat. Birinchidan, qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlar ko'p qirrali tizim bo'lib, ular mol-mulk, tovar-pul, moliyaviy-kredit, mehnat munosabatlari va davlat tartibga solishni o'z ichiga oladi. Bu munosabatlarning har biri o'ziga xos mexanizmlar va institutlar orqali amalga oshiriladi hamda ularning samarali ishlashi agrar sektorning umumiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ikkinchidan, O'zbekiston qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlar hali ham o'tish davri xususiyatlarini saqlab qolgan bo'lib, bozor mexanizmlari va davlat tartibga solish o'rtasida muvozanat to'liq shakllanmagan. Uchinchidan, xorijiy tajriba va zamonaviy tendentsiyalar shuni ko'rsatadiki, qishloq xo'jaligida iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish uchun kompleks yondashuvni qo'llash, institutlarni mustahkamlash va innovatsiyalarni joriy etish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Қосимов И.М. Қишлоқ хўжалигида иқтисодий муносабатлар назарияси ва амалиёти. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2021. – 256 б.
2. Пўлатов С.Р. Аграр ислохотлар ва фермер хўжаликларини ривожлантириш. – Тошкент: Фан, 2022. – 312 б.
3. Исмоилов Р.А., Раҳимова Н.С. Қишлоқ хўжалигида молиявий-кредит муносабатлари // Иқтисодиёт ва таълим. – 2023. – № 2. – Б. 45-52.
4. Кирсанов В.В. Экономические отношения в сельском хозяйстве: институциональный подход. – Москва: Экономика, 2020. – 384 с.
5. Турдиева М.Қ. Деҳқон хўжаликлари фаолиятининг иқтисодий самарадорлиги. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2021. – 198 б.
6. Нечаев В.И., Парамонов П.Ф. Организация производства и предпринимательство в АПК. – Москва: КолосС, 2019. – 312 с.
7. Norton G.W., Alwang J., Masters W.A. Economics of Agricultural Development: World Food Systems and Resource Use. 4th edition. – London: Routledge, 2021. – 496 p.
8. Bijman J., Muradian R., Cechin A. Agricultural cooperatives and value chain coordination // Sustainability and social justice in contemporary cooperatives / Eds. A. Webster et al. – London: Palgrave Macmillan, 2020. – P. 82-101.
9. Jouanjean M.A. Digital opportunities for trade in the agriculture and food sectors // OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers. – 2019. – № 122. – 48 p.
10. Абдуллаев А.Н., Раҳмонов Ф.С. Қишлоқ хўжалигини модернизациялаш: муаммо ва ечимлар // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар. – 2023. – № 4. – Б. 67-74.